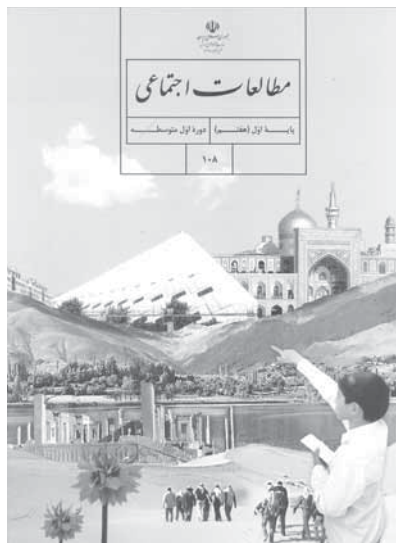

نقد و بررسی کتاب جدید مطالعات اجتماعی پایه هفتم

شتاب در تدوین حجم زیاد برای تدریس

فاطمه گلبادی

دبیر علوم اجتماعی شهر بروجرد

باید توجه داشت که این اولین کتاب تلفیقی است و مباحث هر سه کتاب تاریخ، جغرافیا و تعلیمات اجتماعی را در بردارد. از این نظر، برای دانش‌آموزانی که به هر دلیلی به یکی از مباحث علاقه ندارند، این امکان را فراهم می‌کند که به مباحث دیگر کتاب بپردازند. نکته جالب این است که در ابتدای هر درس، پنج حوزه موضوعی مطرح و حیطه‌های آموزشی مشخص می‌شود. مزیت دیگر این کتاب بیان اهداف اصلی درس است که مشخص می‌کند در پایان به چه اهدافی باید برسیم و دانش‌آموزان چه نکات و مطالبی را باید یاد بگیرند که خود نوعی طرح درس است.

نکته قابل تأملی که در قسمت‌های متفاوت هر درس به چشم می‌خورد، وجود ترجمه آیاتی چند از قرآن کریم است که اشاره خوبی به گستردگی قرآن و فراگیر بودن آن در زمینه‌های گوناگون دارد و در ضمن به معلم در توضیح مطالب کمک می‌کند. از دیگر ارزش‌های این کتاب و مباحث آن، بحث و گفت‌وگو و فعالیت‌های طراحی شده است. فعالیت‌های کتاب با شرایط ذهنی و سنی و موقعیت جغرافیایی و اجتماعی دانش‌آموزان متناسب است. البته برای کلاس‌های استاندرد با فضا و تعداد دانش‌آموزان مناسب، نه برای مدرسه‌ای که این‌جانب در آن تدریس می‌کنم و در هر کلاس کوچک آن ۳۴ دانش‌آموز درس می‌خوانند و به‌منظور انجام فعالیت گروهی جا برای جابه‌جایی صندلی‌ها وجود ندارد. حتی معلم به سختی می‌تواند از لابه‌لای صندلی‌ها بگذرد و فعالیت دانش‌آموزان را کنترل کند. وجود کار برگه و فعالیت‌های جذاب و قابل اجرا در میانه درس، موجب فعال شدن دانش‌آموزان و مشارکت آن‌ها در فرایند تدریس می‌شود و از یکنواختی و متکلم‌وحده بودن معلم می‌کاهد. البته بهتر بود کار برگه‌های هر درس در کنار همان درس قرار می‌رفت.

کلیدواژه‌ها: کتاب مطالعات اجتماعی، نقاط قوت، نقاط ضعف اشاره

برای نقد و تحلیل کتاب «مطالعات اجتماعی» پایه هفتم هنوز خیلی زود است. چرا که هنوز کل کتاب در موقعیت‌های مختلف و با دانش‌آموزان متفاوت تدریس نشده است. در واقع، ضمن تدریس است که مزایا و معایب کتاب موجود نسبت به کتاب‌های قبلی نمایان می‌شود. در غیر این صورت، آنچه با عنوان نقد مطرح می‌شود، بررسی شتاب‌زده‌ای است که فقط به مسائل ظاهری و مشهود کتاب محدود می‌شود. از چنین منظری در درجه اول

حجم کتاب با توجه به ساعات تدریس بسیار زیاد است. به‌ویژه آنکه سال تحصیلی ۹۳-۹۲ دانش‌آموزان حدود ۱۵ آبان کتاب را دریافت کردند و با تدریس هر درس در یک هفته نیز نمی‌توان به جدول بودجه‌بندی مناسب رسید. حتی اگر این موضوع را نادیده بگیریم، به علت سنگینی برخی مطالب و گسترده بودن آن‌ها، امکان تدریس یک درس در یک جلسه وجود ندارد. چنانچه با توجه به تقویم و ساعات تدریس، دروس را تقسیم‌بندی و تدریس کنیم، تدریس ۱۲ درس یا همان ۶ فصل در طول سه ماه مهر، آبان و آذر غیرممکن است، زیرا رسماً از نیمه آذرماه امتحانات میان‌ترم و با کمی فاصله، امتحانات ترم اول شروع می‌شود. ساعات تدریس در ترم دوم نیز با کسر حداقل دو جلسه ایام نوروز و شروع امتحانات میان‌ترم در نیمه اردیبهشت و برگزاری امتحانات پایانی در اول خرداد ماه، با همین محدودیت زمانی مواجه است. اما به هر حال ۲۴ درس بودن کتاب این مزیت را دارد که اختلاف نظر معلمان را کم می‌کند و مشکل تا کجا درس دادن و اختلاف بر سر صفحات کتاب به‌وجود نمی‌آید. در ترم اول ۱۲ درس باید تدریس شود و این خود به‌خود بین معلمان هماهنگی به‌وجود می‌آورد. البته

جنبه مثبت دیگر کتاب، آمدن واژه نامه در پایان هر درس است که بسیار بجاست و دانش آموزان را با اصطلاحات آشنا می سازد اما کتاب دارای فهرست منابع برای دانش آموزان نیست. در صورت وجود این فهرست، دانش آموزان می توانستند در صورت تمایل، در مورد مطالب کتاب اطلاعات بیشتری به دست آورند. از دیگر ممیزات کتاب این است که دانش آموز خود را در مقابل چهار موضوع مسئول و پاسخ گو می داند: خود، خدا، خلق و خلقت. به علاوه، توجه خاصی به بنیان خانواده شده است و دانش آموزان را با مسئولیت هایشان بیشتر آشنا می کند. کتاب حاوی نقشه ها و تصویرهای رنگی است که موجب شادابی و سرحالی دانش آموزان می شود. رنگی بودن صفحات و متنوع بودن رنگ کادرها نیز جذاب است و توجه خواننده را جلب می کند. متأسفانه کمبود بودجه و امکانات لازم و از همه مهم تر، عدم همکاری مسئولان مدرسه، به معلم امکان نمی دهد به فعالیت هایی مانند گردش علمی، بازدید از اماکن تاریخی، تهیه فیلم و اسلایدهای مناسب، و دعوت از افراد مطلع بپردازد. اما جدای از این نقاط قوت در نگاهی اولیه و شتابزده نقاط ضعف و کمی و کاستی هایی به شرح زیر در کتاب به چشم می خورد. فصل های اول، دوم، سوم و چهارم این کتاب نسبت به کتاب تعلیمات اجتماعی سال های قبل پر بارتر است. ولی متأسفانه پیوستگی کافی میان مطالب درس ها دیده نمی شود. برای مثال، در فصل اول از حق و حقوق و مسئولیت های شخصی گفته شده است و فصل دوم به مبحث قانون و قانون گذاری می پردازد. در صورتی که در فصل سوم به سراغ مسائل عاطفی، نظام اجتماعی، مقابله با حوادث، همدلی و همدردی، هلال احمر و بیمه می رود. در فصل چهارم نیز از مسائل اقتصادی و تولید و توزیع صحبت به میان می آید که به نظر می رسد، اگر فصل چهارم و سوم جابه جا می شدند، بهتر بود؛ چرا که دانش آموز کم کم پس از شناخت حق و حقوق و مسئولیت های خود در اجرای قوانین و شرکت در انتخابات، با حقوق اقتصادی خود، یعنی چگونگی تولید، توزیع و مصرف و قوانین حاکم بر آن ها آشنا می شد و آن گاه اهمیت نوع دوستی و همدردی را درک می کرد و به چگونگی مقابله با حوادث و آینده نگری پی می برد. در صفحه ۲۳ کتاب، شماره تماس «ندای امداد» ۱۴۷ ذکر شده که صحیح آن ۱۱۲ است. در صفحه ۳۴، در ترجمه سوره «مطففین» شماره یک آیه آمده، در صورتی که ترجمه چهار آیه آورده شده است. در فصل های پنجم، ششم و هفتم به ترتیب با عنوان های «محیط زندگی خود را بشناسیم»، «از زیستگاه های ایران حفاظت کنیم»، و «جمعیت و منابع»، مطالب مختصر و مفیدی درباره تقسیمات

کشوری، انواع آب و هوای کشور و زیست بوم های گوناگون ایران ارائه شده است. در کنار این مطالب، روش ها و ابزارها که برای فهم جغرافیا لازم اند، مانند مدل جغرافیایی، کره و نقشه، انواع نمودارها و مقیاس، چگونگی نمونه گیری، و انواع عکس ها و کاربرد آن ها شرح داده شده و سازمان هایی که در این زمینه ها فعالیت می کنند، معرفی شده اند؛ مانند شهرداری، شورای اسلامی روستا، سازمان حفاظت از محیط زیست، جنگلبانی و محیط بانسی، مرکز آمار ایران، و سازمان مراتع و آبخیزداری. در مبحث حفاظت از زیستگاه ها اشاره خوبی به حیوانات در حال انقراض ایران شده، ولی متأسفانه به انقراض گونه های گیاهی و درختان اشاره ای نشده است و مسئولیت ما را نسبت به حفاظت از آن ها گوشزد نمی کند.

در ارتباط با همین نکته متأسفانه، امروزه از جنگل های بلوط زاگرس حتی نامی برده نمی شود؛ در حالی که نه تنها به خاطر خود گیاه بلوط، بلکه به خاطر اهمیت جنگل ها و نقش مهم آن ها در طبیعت و اکوسیستم محیط، لازم است این جنگل ها به دانش آموزان معرفی شوند. حفاظت از منابع آب، یکی دیگر از عوامل مهم زیست محیطی است، اما متأسفانه در کتاب به ضرورت حفظ و نگهداری این منابع نیز اشاره ای نشده است.

در درس نهم (فصل ششم)، از روستای «ونایی» صحبت می شود. در تصویرهای چاپ شده در کتاب، نمای طبیعی، سرسبز و دیدنی روستا مشخص نیست. برای نمونه چند عکس ضمیمه پیشنهاد می شوند.

در فصل هفتم با عنوان «جمعیت و منابع» اطلاعات ارزشمندی درباره جمعیت، آمارگیری و چگونگی محاسبه جمعیت و تراکم آن ارائه شده است. در صورتی که در کتاب های سال های گذشته، حتی به دانش آموزان پایه سوم راهنمایی هم درباره تراکم جمعیت و چگونگی محاسبه آن اطلاعات چندانی داده نمی شد؛

در قسمت تراکم جمعیت بهتر بود عامل کمی جمعیت بعد از عوامل تراکم بیان می شد. یعنی اول نواحی پر جمعیت و بعد نواحی کم جمعیت شرح داده می شد. در نقشه صفحه ۷۲، جدول راهنمای نقشه اشکال دارند و نمادها یکسان نیستند. جمعیت ترکیه هم مشخص نیست. علاوه بر این نقشه صفحه ۷۵ بر مبنای آمار سال ۱۳۸۵ است، در صورتی که آمار داده شده متعلق به سال ۱۳۹۰ است. همچنین، آمار تراکم جمعیت در صفحه ۷۵ طبق آمار سال ۱۳۹۰ درست نیست و تراکم ۴۵/۵ می شود.

درس منابع آب و خاک اشاره خوبی به منابع آب دارد ولی مسئله کم آبی کشورمان را، که علت اصلی به وجود آمدن قنات و کاریز بوده، مطرح نکرده است و بر لزوم درست مصرف آب به ویژه

حجم کتاب با توجه به ساعات تدریس بسیار زیاد است. به‌ویژه آنکه امسال دانش‌آموزان حدود ۱۵ آبان کتاب را دریافت کردند و با تدریس هر درس در یک هفته نیز نمی‌توان به جدول بودجه‌بندی مناسب رسید. حتی اگر این موضوع را نادیده بگیریم، به علت سنگینی برخی مطالب و گسترده بودن آن‌ها، امکان تدریس یک درس در یک جلسه وجود ندارد

مطالب تاریخی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، هنری و حکومتی دوران‌های مختلف، در فصل‌های مجزا و به‌صورت مقایسه‌ای بیان شده‌اند و این کاری بجاست. چرا که دانش‌آموزان را به تفکر علمی و عمیق درباره حکومت‌ها و چگونگی اداره سرزمین‌ها، آداب و رسوم، دین و مذهب، و نوع تولیدات و پیشرفت‌های هر دوره تاریخی کشورمان آشنا می‌کند و کنجکاوای آن‌ها را درباره پیشرفت‌ها و تغییرات گوناگون تمدن‌های گذشته ایران زمین تحریک می‌کند. در همین بخش صفحه ۱۱۹ بند دوم نیاز به ویرایش مجدد دارد. آخرین قسمت کتاب، کار برگه فعالیت دانش‌آموزان است که متأسفانه برای تمام درس‌ها طراحی نشده است. خوش‌بختانه برخی کار برگه‌ها بسیار کاربردی‌اند و موجب بارش فکری، تفکر و تحقیق دانش‌آموزان می‌شوند. مخصوصاً کار برگه‌های ۱۹، ۲۰ و ۲۱ و انجام فعالیت‌های آن‌ها، دانش‌آموزان را به وجد می‌آورد و باعث می‌شود که آن‌ها با شوق و علاقه سعی کنند اسم خود یا دوستانشان را با خط میخی بنویسند و گاهی برخی از آن‌ها به نوشتن نامه می‌پردازند، با وجود این، متأسفانه برای همه درس‌ها کار برگه تعیین نشده است.

در کار برگه شماره ۵، لازم است برای بهتر نشان دادن دشت، بخشی از کوه در سمت راست نقشه مشخص می‌شد تا مفهوم دشت نمایان شود. در کار برگه شماره ۷، در نمودار دما فقط نمودار مثبت نشان داده شده و نمودار منفی نیامده است. در کار برگه شماره ۲۰ هم کلمه بهمن دوبار تکرار شده است. امید است با نقد و نظرات همکاران و اصلاح، تکمیل و رفع نواقص و کاستی‌ها، کتاب مطالعات اجتماعی هر سال پیراسته‌تر و پربارتر شود و موجبات پیشرفت و شکوفایی بیشتر فرزندان دلبد این مرز و بوم فراهم آید.

با توجه به مشکل و کمبود آب در کشور تأکید و توجه مناسبی شده است. وقتی از خاک صحبت می‌شود، باید اهمیت آن بیشتر بیان شود. در صورتی که کتاب خاک را فقط از نظر منبع کشاورزی بررسی کرده و اهمیت زیست‌محیطی آن از قلم افتاده است. حتی به انواع خاک در نواحی مختلف، از قبیل خاک‌های آبرفتی و ماسه‌ای و زیست‌بوم‌های گوناگون اشاره‌ای نشده و شوره‌زارها و وجود کانی‌های مختلف و اثرات آن‌ها هم نادیده گرفته شده است.

در درس دهم (فصل هفتم)، با عنوان «اشکال زمین در ایران»، در نقشه ناهمواری‌ها و در اشاره به قله‌های بلند به «اشترانکوه» در رشته‌کوه‌های زاگرس با ارتفاع ۴۱۵۰ متر اشاره نشده است در حالی که ضروری به نظر می‌رسد. در این درس، صفحه ۵۲، خط چهارم بهتر است به این شکل اصلاح شود: «برعکس، دامنه‌های جنوبی البرز کمتر رطوبت دارد و فقط در فصل زمستان برف و باران می‌بارد. در نتیجه پوشش گیاهی کمتری دارد.»

در درس چهاردهم (فصل هفتم)، در نقشه صفحه ۸۳ جهت پیکان‌ها درست نیست. تصویر جهت پیکان باید به سمت موجود خورنده باشد. در صفحه ۸۵ نیز در کادر سبز رنگ گزینه دوم، به جای «قطع بوته‌ها» باید نوشته شود: «قطع درختان»، و به جای «کندن درختان» نوشته شود: «کندن بوته‌ها».

در فصل هشتم به مسئله گردشگری پرداخته شده که بسیار جالب و ضروری است و مواردی از جاذبه‌های گردشگری کشورمان، هم از نظر طبیعی و هم از نظر آثار باستانی و تاریخی مورد بررسی قرار گرفته است. اشاره بسیار جالب و بجایی نیز به مشهدالرضا (ع) شده و از مراسم سنتی نقاره‌خانه، در و پنجره‌ها، و آثار موجود در موزه حرم رضوی عکس‌هایی بسیار زیبا و دیدنی درج شده است. اما متأسفانه از امکانات و تجهیزات گردشگری و مشکلات گردشگری سخنی به میان نیامده و راه‌های جذب گردشگر بیان نشده است. نبود کتابچه‌های راهنمای گردشگری ایران، ناکافی بودن اطلاعات، و دقیق نبودن اطلاعات درباره نقاط دیدنی در کتاب‌های راهنمای گردشگری، از نقاط ضعف ما در زمینه گردشگری است.

همچنین، در این بخش به مسئله صنایع دستی و هنرهای بومی و از همه مهم‌تر، رسم خوب سوغات که موجب رونق اقتصاد نواحی گردشگری می‌شود، اشاره‌ای نشده است. در فصل هشتم سازمان‌هایی از قبیل سازمان گردشگری و صنایع دستی، و میراث فرهنگی و میراث جهانی به دانش‌آموزان معرفی شده‌اند. در فصل‌های نهم تا دوازدهم، مسائل باستان‌شناسی و تاریخ کهن ایران زمین بررسی شده‌اند.